

ALTINCI BÖLÜM

TÜRKMENİSTAN'DA DİN EĞİTİMİ

Vejdi BİLGİN*

Tahir AŞİROV**

Giriş

Türkmen eğitim ve öğretim tarihi söz konusu olduğunda ilk olarak akla medrese gelmektedir. Türkmenistan'da ikamet eden Türkmenlerin 19. yüzyılın sonlarına kadar, diğer Türk boylarıyla, bazı farklılıklar olmakla birlikte, genel olarak aynı kaderi paylaştığı söylenebilir. Din, dil, tarih, sosyal yapı, örf-âdet ve toplumsal değerler olarak birbirine çok yakın olan Uluğ Türkistan'a Rusya İmparatorluğu'nun girmesi Türk boylarının farklılaşma ve ayrışma sebeplerinden en önemlisidir.

Toplumun önemli bütünleştirici etmenlerinden biri din, diğeri ise dildir. Nitekim Nurettin Topçu, Türk olmanın ayırt edici vasıfları olarak Oğuz Han'dan gelen soy yanında, Türk Dili ve İslam dinini zikreder.³¹¹ Dinî açıdan Türk boyları arasında cüz'i bir farklılaşma söz konusudur. Hristiyan Gagavuzları, Yahudi Karaimleri, Altay Şamanizmi bu farklılaşmalara örnek olarak verilebilir. Toplam nüfusa kıyasla, istisna denebilecek bu inançlar dışında Türk halkları, Müslümandır. Dil konusunda ise Doğu Türkistan'dan Batı Türkistan'a, dünyanın farklı coğrafyalarında yaşayan ne kadar Türk boyu varsa, hatta bunlar dinî açıdan farklılık gösterse bile, bir takım lehçe farklılıklarına rağmen aralarında bir birlik görülür. Dil birliğini oluşturan ve devam etmesini sağlayan esaslardan biri yazı birliğidir. Arap harfleri ile yazılan Türk yazısı, 19. yüzyılın sonu ve 20. yüzyılın başına kadar yazı birliğini sağlamıştır. Türk aydınları, bununla yetinmeyip dil ve yazı birliğini daha da geliştirmeye çalışmışlardır. Bunun bariz bir örneği olarak Türk aydını ve düşünürü Gaspralı İsmail Bey'in "Dilde birlik, fikirde birlik ve işte birlik" şiarını hatırlamak kâfidir.

İslamlaşma sürecinden sonra Orta Asya'daki halkların bütünleştirici ögesi din olmuştur. Baymirza Hayit'in ifadesiyle, "Türkistan Türkleri ve Tacikleri arasında, İslam öylesine köklemişti ki, *millet* kavramı ile *Müslüman* kavramı aynı manaya geliyordu."³¹² Dinin toplumda etkin ve sağlıklı olarak yaşamını sürdürebilmesini sağlayan, eğitim-öğretim, araştırma ve diğer olguları içinde barındıran kurum, okuldur. Bunun tarihimizdeki karşılığı ise medresedir. İslam düşüncesinin teori ve pratiğinin birlikte icra edildiği medrese, eğitim-öğretim faaliyetlerine ayrılan ve bu

* Prof. Dr., Uludağ Üniversitesi İlahiyat Fakültesi.

** Dr. Öğr. Üyesi, Bülent Ecevit Üniversitesi İlahiyat Fakültesi.

311 Topçu, Nurettin., Ahlak Nizamı, Dergâh Yayınları, İstanbul, 1997, s.283-284.

312 Hayit, Baymirza., Türkistan Devletleri'nin Millî Mücadeleleri Tarihi, Türk Tarih Kurumu Basımevi, Ankara 1995, s.195.

KAYNAKLAR

Annagurdov, M. D., Sovet Türkmenistanda Sovatsızlığın Yok Ediliş Taryhyndan Oçerkler, Aşkabat, 1960.

Annakurdov, M. D., K istorii kommunističeskoj pečati v Turkmenistane, Aşkabat, 1958.

Annakurdov, M. D., Sovet Türkmenistanın metbugat tarihından oçerkler, Aşkabat, 1962-65.

Annakurdov, M.D., Oçerki po istorii likvidatsii bezgramotnosti v Sovetskom Turkmenistane, Aşkabat: Izd-vo ZH TSSR, 1960.

Annakurdov, M.D., Razvitiye narodnogo obrazovaniya v Turkmenistane za gody Sovetskoy vlasti, Trudi Naučno-issledovatel'skogo instituta ped.nauk, Aşkabat, 1970.

Asankanov, A., Voprosy istorii material'noy i dukhovnoy kul'turı Kirgizii, Frunze, 1987.

Atayev, Ç&Mollayeva, M.M., Nauka i kul'tura Turkmenistan, Aşkabat, Turkmenistan, 1974.

Atayev, H., Natsional'no-osvoboditel'noye dvizheniye v Horasane, Aşkabat, 1962.

Aýdogdyýew, Muhammed&Täşli, Hydyrow., “Döwlet Bilen Dinin Özara Gatnaşygy,” Türkmenistan (Gündelik Gazet), 30.06.2004.

Aytmambetov, D.O., Dorevolyutsionniye şkoly v Kirgizii, Frunze, 1961.

Aytmambetov, D.O., Kul'tura kirgizskogo naroda vo vtoroy polovine XIX naçale XX vv. Frunze, 1967.

Bayramsahatov, N., Novıy bit vıytesnyayet religiyu, Aşkabat, 1972.

Bayramsahatov, N., Dukhovnaya kul'tura naroda i ateizm, Aşkabat, 1981.

Bayramsahatov, N., Islam i sem'ya, Aşkabat, 1970.

Bayramsahatov, N., Novıy bit i İslam, M. Politizdat, Aşkabat, 1979.

Bayramsahedov, N., Islam Hakında Hakikat, Türkmenistan Neşiriyat, Aşkabat, 1988.

Bedrjitskiy, L., Shkola Turkmen, ZHMNP. 1911. № 4.

Belyayev, Ivan Aleksandrovich., Mektebi Zakaspiyskoy oblasti, Obzor Zakaspiyskoy oblasti za 1912-1914 gg. Aşkabat, 1916.

Bendrikov, K., Ye, Oçerki po istorii narodnogo obrazovaniya v Turkeстане, M.: Izd-vo APN RSFSR, 1960.

Bennigsen, Alexandre&Chantal Lemercier-Quelquejay., Sufi ve Komiser Rusya'da İslam Tarikatları, Çev. Osman Türer, Akçağ Yay., Ankara, 1988.

Berdiyev, T.B., Oçerki po İstorii Şkolu Turkmenskoj SSR., Aşkabat, 1960.

Berdiyev, Tagan., Narodnoye obrazovaniye v Turkmenistane v period stanovleniya Sovetskoy vlasti (1917-1925 gg.), AN TSSR. Seriya obshçestv.nauk, 1964.

Berdiyev, Tagan., Razvitiye narodnogo obrazovaniya v Turkmenskoj SSR za gody Sovetskoy vlasti, Ashkhabad, 1956.

Berdyyev, Tagan., Oçerki po istorii shkoly Turkmenskoy SSR, Akad. nauk Turkm. SSR. - Aşkat: Izd-vo Akad. nauk Turkm. SSR, 1960.

Bilgin, Vejdi., "Gelenek ve Din: Türkmenistan'ın Dinî Hayatında Geleneğin Rolü," Marife, Yıl: 5, Sayı:2, Güz, 2005.

Bobrovnikov, N. A., Russko-tuzemniye uçilişsa, mektebi i medrese Sredney Azii, Puteviye zametki. Spb., 1913. № 46.

Bulatova, V., Barokhon Madrasasi, Medrese Barak-hana, Taşkent, 1972.

Ceyde, Ahmed Halid., el-Medaris ve Nizamü't-ta'lim fi Bilâdi's-Şam fi Asri'l-Memluki, el-Müessesetü'l-Cami'ü'd-Dirasat, Beyrut, 2001.

Çelebi, Ahmed., İslam'da Eğitim-Öğretim Tarihi, Çev. Ali Yardım, Damla Yayınevi, İstanbul, 2001.

De Blokvil, Genri de Gulibef., Türkmenlerinkide Esirlikde, Çev. Miratdurdı Haşayev, Altın guşak, Aşkat, 1992.

De Libera, Alain., Ortaçağ Felsefesi, Çev. Ayşe Meral, Litera Yay., İstanbul, 2005.

Doğan, İsmail., "Münif Paşa," İslam Ansiklopedisi, TDV Yay., c. 32, İstanbul, 2006.

Dumenko, M.F., Russko-tuzemniye şkolı Turkestana, Taşkent, 1957.

Durdyýev, Tagan., Yz Galdyran Ömürler (Türkmenistanyň Köne Partiya-döwlet İşgarleri), Türkmenistan Neşiryaty, Aşkat, 1970.

ed-Dımeşkî, Abdulkâdir b. Muhammed en-Nuaymi., ed-Dâris fi Târihi'l-Medâris, Tahkik: İbrahim Şemsüddin, Dâru'l-Kütübi'l-İlmiyye, 1410/1990.

Erşahin, Seyfettin., Türkistan'da İslam ve Müslümanlar Sovyet Dönemi, İlahiyat Vakfı Yay., Ankara, 1999.

Goşayewa, G&O. A. Pälwanowa., Ene Dili Orta Mekdeplerin 3-nji Klasy Üçin Okuw Kitaby, Aşkat, 2001.

Gramenitskiy, S., Oçerk razvitiya narodnogo obrazovaniya v Turkestanskom kraye, Taşkent, 1896.

Gramenitskiy, S., Polojeniye inorodçeskogo obrazovaniya Sır-Darinskoy oblasti, Taşkent, 1916.

Gurbannesov, Kerim., Oylanma Bayrı (Goşgular), Türkmenistan Neşiryaty, Aşkat, 1995.

H. M.K., Tarih Programması (Orta Mektep Üçin), Türkmen Döwlet Neşiryaty, Aşkat, 1933.

Hablemitoğlu, Necip., Çarlık Rusyası'nda Türk Kongreleri (1905-1917), Ankara 1997.

Halimov, N.B., Katalog Arabskiy Rukopisey Akademii Nauk TSSR, Aşkat, 1988.

Hayit, Baymirza., Türkistan Devletlerinin Milli Mücadeleleri Tarihi, Türk Tarih Kurumu Basımevi, Ankara, 1995.

Hıdrov, T., Kommunizm i duhovniy rastsvet natsiy, Aşkat, Turkmenistan, 1965.

-
- Hızlı, Mefail., Bursa Medreselerinde Eğitim-Öğretim, Bursa, 1997.
- Hommatdurdyýew, Jumageldi., Mati Köseyew Hem-de Baýmuhammet Garryýew Sud Edilişi, Aşkabat, 1993.
- İslam İşbirliği Teşkilatı İnternet Sayfası, <https://www.oic-oci.org/states/?lan=en>, (Erişim: 20.01.2018)
- Kazıcı, Ziya, İslam Müesseseleri Tarihi, İstanbul, 1995.
- Kurbanov, A. A., “Obuçeniye v Konfessional’nih i Russko-tuzemnih Şkolah Zakaspiyskoy Oblasti,” Uçyoniyе zapiski TGU im. A.M. Gor’kogo, vıp. VIII., Aşkabat, 1956.
- Madrası v Turkestanе, Turkestantanskiye vedomosti, 1871.
- Mammedov, Çerkez., Geçmişin Yanı, Kanaga-t neşir, Babadayhan Posyolagi, 1993.
- Muhammetguly Atabayoğlu, “Taze Okuv Düzgüni,” Ruzname-yi Maveraya-yi Bahr-i Hazar, 13. 01. 1915.
- Musayev, O., Mejnatsional’niye braki i sem’i v Turkmenistane, Aşkabat, 1978.
- Musaýew, Onýk (ed.), Saparmyrat Türkmenbaşynyň Garaşsyzlyk we Bitaraplyk Syýasaty, Aşkabat, 1998.
- Narmetov, S., Horezmdе Kontrevolyusiyanın Derbi-dagin Edilmegi (1918-1924 y.), İlim Neşiriyaty, Aşkabat, 1976.
- Orakov, E., Türkmenistanda kitaphana işinin tarihinden, Gısgaça oçerker, Aşkabat, 1966.
- Orakov, E., Turkmenskaya gosudarstvennaya respublikanskaya biblioteka imeni Karla Marksa, Aşkabat, 1965.
- Oraztaganowa, Ogultaç., “Nika,” Gurbansoltan Eje, Yıl: 2001, sayı: 1.
- Ostroumov, N.P., İstoriçeskiy oçerk narodnogo obrazovaniya v gorodakh i ukrepleniyah bıvshey Sırdar’inskoy linii i Turkestantanskoy oblasti s 1860 - 1867 gg, Taşkent, 1899.
- Ostroumov, N.P., Madrası v Turkestantanskom kraye, Moskva, 2011.
- Ostroumov, N.P., Musul’manskaya vısshaya şkola (Madrası), Spb., 1911.
- Ostroumov, N.P., Musul’manskiye maktabı i russko-tuzemniye shkoli v Turkestantanskom kraye, Moskva, 2011.
- Öcal, Mustafa., Kuruluşundan Günümüze Uludağ Üniversitesi İlahiyat Fakültesi, İstanbul, 2006.
- Öveznepesov, S., Sapakdan Daşary Terbiyeçilik İşlerinde Okuvçılara Ateistik Terbiye Bermek: Metodik Gollanma, Magaríf, Aşkabat, 1990.
- Özaydın, Abdülkerim., “Nizamiye Medresesi,” İslam Ansiklopedisi, TDV Yayınları, c. 33, İstanbul, 2007.
- Özbay, Ekrem&Türkmen-Türk Örf Âdetlerinin ve Halk İnançlarının Benzerlikleri ve Farklılıkları, Doktora Tezi, Magtymguly Türkmen Devlet Üniversitesi, Aşkabat, 2001.

- Özyılmaz, Ömer., Osmanlı Medreselerinin Eğitim Programları, Ankara, 2002.
- Palvanova, B., Jenshini i İslam, Aşkabat: Turkmengosizdat, 1965.
- Rejepova, O. S., Kritika burzhuanoy fal'sifikatsii natsional'noy politiki KPSS. (Na materialah Sredney Azii), İlim, Aşkabat, 1980.
- Roy, Oliver., Yeni Orta Asya Ya da Ulusların İmal Edilişi, Çev. Mehmet Moral, Metis Yay., İstanbul, 2000.
- Saparmammedova B., Din, Ateizm ve Ayal-Kızlar, Türkmenistan Neşiryaty, Aşkabat, 1976.
- Saray, Mehmet., Türkmen Tarihi, İstanbul, 1993.
- Söylemez, Mikail., Türkmenistan'ın Sosyo-Kültürel Yapısı, Aşkabat, 1999.
- Sultanzade, Hüseyin., Tarih-i Medâris-i İran, I-II, Tahran, 1364.
- Şanal, Mustafa., “Osmanlı Devleti’nde Medreselere Ders Programları, Öğretim Metodu, Ölçme Ve Değerlendirme, Öğretimde İhtisaslaşma Bakımından Genel Bir Bakış”, Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi, Sayı: 14, 2003.
- Şanal, Mustafa., “Kuruluşundan Ortadan Kaldırılışlarına Kadar Olan Süre İçerisinde Medreseler,” Milli Eğitim, Sayı: 143, Ankara, 1999.
- Şeydayı, Lirika&Gül-Senuber, Redaktör. M. Annamammedow, Aşkabat, 1978.
- Şihliyev, A., Duhovnaya kul'tura molodej, Aşkabat, 1974.
- Şihliyev, A., Duhovnaya kul'tura trujenikov sela, Aşkabat, 1977.
- Şihmuradov, O. O., Kul'turnaya revolyutsiya v Turkmenskoy SSR, Aşkabat, 1957.
- Şihmuradov, O. O., Torjestvo leninskoy natsional'noy politiki v Turkmenistane, Aşkabat, 1957.
- Şukurov, A., Musul'manskiye shkolu v Turkestane, Nauka i prosveshcheniye, 1922.
- Şükürov, N& S. Öveznepesov, Yaş Ateistin Spravoçniği, Magarif, Aşkabat, 1991.
- Taşdemirci, Ersoy., “Medreselerin Doğuş Kaynakları ve İlk Zamanları,” Erciyes Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi, Sayı: 2, Kayseri, 1989.
- Togan, Zeki Velidi., Hatıralar (Türkistan ve Diğer Müslüman Doğru Türklerinin Milli Varlık ve Kültür Mücadeleleri), Ankara, 1999.
- Topçu, Nurettin., Ahlâk Nizâmı, Dergâh Yayınları, İstanbul, 1997.
- Turan, Osman., Selçuklular Tarihi ve Türk-İslam Medeniyeti, İstanbul, 2008.
- Tuyliyev, A., Molodej, ateizm, peçat', Aşkabat: Turkmenistan, 1973.
- Türkiye Cumhuriyeti Aşkabat Büyükelçiliği İnternet Sayfası, <http://ashgabat.emb.mfa.gov.tr/Mission/ShowInfoNote/121560>, (Erişim:20.01.2018).
- Türkmen Sovet Ansiklopedisi, I-X. Aşkabat, 1984.
- Türkmenbaşy, Saparmyrat, Ruhnama, Aşkabat, 2001.
- Türkmenistan Adalet Bakanlığı İnternet Sayfası, http://minjust.gov.tm/tm/mmerkezi/doc_view_2lang.php?doc_id=8124, (Erişim: 20.01.2018).
- Türkmenistan Dışişleri Bakanlığı İnternet Sayfası, <http://www.mfa.gov.tm/en/>

---

articles/2, (Erişim: 20.01.2018).

Türkmenistan S.S.R.'nin Konstitutsiyası (Esas Kanun), Türkmenistan Neřriyaty, Aşkabat, 1969.

Türkmenistan SSR-nin Taryhy, I tom, İkinci kitap, Aşkabat, 1960.

Yagşıyev, S., Podgotovka fizkul'turnıh kadrov v Turkmenistane na sovremennom etape kul'turnoy revolyutsi, Aşkabat, 1976.

Yakupođlu, Kenan., Osmanlı Medrese Eğitimi ve Felsefesi (Yayımlanmamış Doktora Tezi), Marmara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, İstanbul, 1997.

Ýazowa, Sona., "Ak Öýümiň Ýarařygy," Gurbansoltan Eje, sy. 8., 2002,

Yurdakul, Erol., Kayseri- Külük Camii ve Medresesi, Ankara 1996.

Yuzbařeva, K., Deyatel'nost' Kommunističeskoy partii Turkmenistana po dal'neyřemu razvitiyu kul'turno-prosvetitel'noy raboti v 1946-1958 gg, Avtoref.diss. katsts.ist.nauk, Minsk, 1979.

Yuzbařeva, K., Kul'turnoye stroitel'stvo Turkmenistana za godı Sovetskoy vlasti, Uçeniye zapiski TGU im. A.M. Gor'kogo., Ařhabad, 1971.